

Charakterystyka wyborów samorządowych w Polsce

Characteristic of local government elections in Poland

Rafał Miernik*

Abstrakt

W niniejszym artykule przedstawiono zmiany w systemie wyborczym obowiązującym w wyborach samorządowych. Charakteryzując wybory samorządowe w Polsce, skupiono się na kilku istotnych aspektach: współwystępowaniu trzech różnych systemów wyborczych w wyborach na różne szczeble samorządu terytorialnego, wpływie partii politycznych i polityki ogólnokrajowej na kampanie wyborcze, konieczności dostosowania programów partyjnych, postrzeganiu organów wybieranych w wyborach samorządowych, roli i znaczeniu komitetów wyborczych wyborców. Omówiono również kampanię i wyniki wyborcze wyborów samorządowych 2018 roku.

Słowa kluczowe: wybory samorządowe, ordynacja wyborcza, samorząd terytorialny, partie polityczne

Abstract

This article presents changes in the electoral system applicable to the local government elections. Elaborating the specificity of local government elections in Poland, the paper focuses on several important aspects: the existence of three different electoral systems for different levels in the local government elections, the influence of political parties and national policy on election campaigns, the specificity of regions and the need to adapt party programs, the perception of the figures elected in local government elections, the role and importance of electoral committees of voters. The influence and importance of the national policy in local government campaigns were pointed out, the campaign and electoral results of local government elections in 2018 were discussed.

Key words: local elections, electoral law, local government, political parties

---

* Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania, Instytut Zarządzania (rmiernik@yahoo.ca); ORCID: 0000-0001-9256-3027.

Wprowadzenie

Samorząd terytorialny w Polsce stał się trwałym elementem ustroju państwa. Niemal trzy dekady po transformacji ustrojowej, po licznych zmianach ustawowych wprowadzanych w kolejnych latach, wydaje się, że samorząd w Polsce przybrał ostateczny kształt, choć wielu badaczy i praktyków wskazuje na niedostatki jego organizacji i bariery w funkcjonowaniu. Przywrócenie samorządu terytorialnego w Polsce stało się jednym z wielu ważnych zadań po 1989 roku i stanowi niewątpliwie istotny przejaw decentralizacji administracji państwa.

Pojęcie samorządu terytorialnego było niejednokrotnie definiowane. Współcześnie uważa się, że samorząd jest typem zdecentralizowanej administracji, a istotę samorządu wyznaczają trzy zasadnicze elementy, a mianowicie jego podmiot, przedmiot i sposób wykonywania administracji publicznej¹. Podmiot samorządu tworzy zorganizowana w gminę społeczność lokalna zamieszkująca określone terytorium, przedmiotem samorządu jest wykonywanie administracji publicznej. Wykonywanie administracji następuje na zasadzie decentralizacji, która zakłada samodzielne wykonywanie zadań przez terytorialne związki samorządowe². Ustawodawca nakłada na terytorialne związki samorządowe zadania z zakresu administracji publicznej i daje możliwość korzystania ze środków prawnych przysługujących władzom publicznym, w tym ze środków prawnych o charakterze władczym³.

Wybory samorządowe w ostatnich latach nabierają coraz większego znaczenia zarówno dla polityków, jak i dla wyborców. Zauważalne jest rosnące zaangażowanie w kampanie samorządowe polityków ze sceny ogólnokrajowej oraz wzrost frekwencji wyborczej w ostatnich latach, mimo że struktura samorządu w Polsce wydaje się skomplikowana, a kompetencje poszczególnych organów mogą być niejasne dla przeciętnego obywatela. Złożona struktura samorządu terytorialnego ma odzwierciedlenie w samorządowych kampaniach wyborczych: metodach i technikach marketingowych stosowanych w zależności od szczebla samorządu. Uwaga obywateli, mediów i polityków skupia się głównie na wyborach do sejmików wojewódzkich, w dużej mierze także na spersonalizowanych kampaniach na stanowiska prezydentów, burmistrzów i wójtów. Istotne, choć mniej medialne i trudniejsze do analiz wyborczych, są również wybory do rad gmin, ponieważ wybieramy w nich przedstawicieli, którzy bezpośrednio decydują o sprawach gminy. Nieco mniej uwagi przyciągają wybory do rad powiatów.

Organizacja samorządu terytorialnego oraz system wyborczy mają bezpośredni wpływ na prowadzenie kampanii wyborczej. W tej części artykułu, ana-

¹ R. KAMIŃSKI: *Samorząd terytorialny w III Rzeczypospolitej Polskiej. Odbudowa i jej efekty*. Łódź 2014, s. 18.

² J. WOJNICKI: *Samorzędy lokalne w Polsce i w Europie*. Pułtusk 2008, s. 26.

³ Zob. B. DOLNICKI: *Samorząd terytorialny*. Zakamycze 2006, s. 19—25.

lize dokonano na podstawie przepisów prawa wyborczego oraz na podstawie dostępnej literatury traktującej o samorządzie terytorialnym, między innymi takich autorów, jak: Jerzy Reguński, Andrzej Antoszewski, Bogdan Dolnicki, Andrzej K. Piasecki, Paweł Sarnecki i Marek Chmaj. Istotne, z punktu widzenia podejmowanego tematu, wydaje się również przytoczenie wyników wyborów samorządowych w latach 1990—2018, z tym zastrzeżeniem, że posługiwanie się zbiorczymi danymi dotyczącymi wyborów samorządowych na wzór elekcji organów ogólnokrajowych obarczone jest, zdaniem autora, błędem, gdyż nie pozwala uchwycić procesów politycznych na poziomie lokalnym. Dane zbiorcze zaprezentowano jedynie w celu ukazania roli i znaczenia partii politycznych i komitetów wyborczych w kampaniach samorządowych, co ze względu na podjęty temat wydaje się istotne. Relacje pomiędzy partiami i komitetami wyborczymi, których proveniencję polityczną trudno odgadnąć w oderwaniu od lokalnych realiów, są jedną z cech charakterystycznych wyborów samorządowych w Polsce.

Wskazując na wpływ i znaczenie polityki ogólnokrajowej w kampaniach samorządowych, omówiono kampanię i wyniki wyborcze wyborów samorządowych 2018 roku. W tej części artykułu wykorzystano badania opinii publicznej, dostępne materiały wyborcze oraz dane Państwowej Komisji Wyborczej.

Wybory samorządowe w Polsce — ewolucja systemu wyborczego i wyniki wyborów

Przepisy wyborcze obowiązujące w wyborach samorządowych w Polsce były wielokrotnie zmieniane. W zmianie ordynacji wyborczej oraz w możliwości kontrolowania rozmiarów okręgów wyborczych niektóre ugrupowania widzą szansę na poprawienie swojego wyniku wyborczego. Przed każdymi wyborami samorządowymi proponowano zmiany w ordynacji wyborczej, a wybory w 1994 roku odbyły się zgodnie z zapisami ordynacji z 1990 roku tylko z powodu weta prezydenta. Niestabilność systemu wyborczego może być jednym z czynników negatywnie oddziałujących na frekwencję wyborczą. Jak zauważa Paweł Sarnecki, „Ukształtowanie zasad desygnacji przedstawicieli mieszkańców, tworzących wspólnoty samorządowe w ramach odpowiednich jednostek podziału terytorialnego, ma zasadniczy wpływ na stopień reprezentatywności tych organów i tym samym na stopień zaufania, o który ci reprezentanci winni zabiegać i które powinny posiadać”⁴.

⁴ P. SARNECKI: *Ordynacja wyborcza w wyborach samorządowych*. W: *Wybory samorządowe w kontekście mediów i polityki*. Red. M. MAGOSKA. Kraków 2008, s. 12.

Pakiet ustaw przywracających samorząd terytorialny w Polsce wiązał się z uchwaleniem ordynacji wyborczej do rad gmin (Dz.U. z 1990, nr 16, poz. 96). Zgodnie z art. 8 ustawy w gminie (mieście) do 40 tys. mieszkańców radni wybierani byli w jednomandatowych okręgach wyborczych — system większościowy oparty na zasadzie większości względnej. Za wybranego uznawano kandydata, który uzyskał więcej głosów. Natomiast w mieście powyżej 40 tys. mieszkańców radni wybierani byli w wielomandatowych okręgach wyborczych — system proporcjonalny z podziałem mandatów według metody Saint Lague, którego istotą jest rywalizacja list partyjnych. Podziału mandatów pomiędzy listy kandydatów dokonywano odpowiednio do łącznej liczby głosów oddanych na kandydatów danej listy. Mandaty przypadające dla danej listy otrzymywali zgłoszeni na tej liście kandydaci, którzy uzyskali najwięcej głosów. Zgodnie z art. 12 w każdym okręgu wyborczym stworzonym do wyboru rady w gminie (mieście) do 40 tys. mieszkańców wybierano jednego radnego, w miastach zaś powyżej 40 tys. mieszkańców tworzone okręgi wyborcze, w których wybierano od 5 do 10 radnych. Pierwsze od ponad pięćdziesięciu lat wolne wybory samorządowe odbyły się 27 maja 1990 roku. Niektórzy autorzy twierdzą, że miały one charakter plebiscytarny lub też konfrontacyjny, gdyż w wyborach stary porządek zmierzył się nowym układem sił politycznych⁵. Frekwencja w pierwszych wyborach samorządowych w Polsce wyniosła 42,27%, zwycięzcami wyborów były komitety wyborcze (55,5% głosów), określane wówczas jako organizacje ruchu obywatelsko-solidarnościowego, oraz różnego typu koalicje⁶.

Drugie wybory samorządowe, według niezmienionej ordynacji wyborczej, odbyły się 19 czerwca 1994 roku. W miastach powyżej 40 tys. mieszkańców zgłoszono 761 list wyborczych i 39 839 kandydatów ubiegających się o 5 357 mandatów. W pozostałych gminach zarejestrowano 14 261 kandydatów ubiegających się o 46 569 miejsc. W dużych miastach ponad 60% mandatów uzyskały partie polityczne — SLD wygrało w 29 miastach, koalicje centroprawicowe w 8 miastach, Unia Wolności wraz z koalicjantami zaś — w 7 miastach. Z kolei w gminach najwięcej głosów zdobyło Polskie Stronnictwo Ludowe⁷. Frekwencja w tych wyborach wyniosła zaledwie 33,78%⁸.

⁵ Zob. A. FERENS, R. WISZNIOWSKI: *Władza lokalna w systemie politycznym Rzeczypospolitej Polskiej*. W: *Polityka w Polsce w latach 90. Wybrane problemy*. Red. A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT. Wrocław 1999, s. 192.

⁶ *Wybory samorządowe 1990 roku* — <https://www.infor.pl/prawo/wybory/samorzadowe/686962,Wybory-samorzadowe-1990-r.html> (dostęp: 15.10.2018).

⁷ A.K. PIASECKI: *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*. Warszawa 2009, s. 198—199 za: *Czerwcowe wybory do władz lokalnych w świetle naszej ankiety*. „Wspólnota” 1994, nr 46.

⁸ Zob. W. PAWŁOWSKI: *Frekwencja wyborcza — polska choroba?* — [http://www.wspolnota.org.pl/index.php?id=9&tx_news_pi1\[controller\]=News&tx_news_pi1\[action\]=detail&tx_news_pi1\[news\]=21603&cHash=defa6714e9bd6ff259b4aaa01833b1ee](http://www.wspolnota.org.pl/index.php?id=9&tx_news_pi1[controller]=News&tx_news_pi1[action]=detail&tx_news_pi1[news]=21603&cHash=defa6714e9bd6ff259b4aaa01833b1ee) (dostęp: 15.10.2018).

W 1998 roku w związku z reformą samorządową i wprowadzeniem samorządu na szczeblu powiatu i województwa 16 lipca 1998 roku uchwalono nową ordynację wyborczą — ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw (Dz.U. 1998, Nr 95 poz. 602). Wybory samorządowe w 1998 roku zostały przeprowadzone w dniu 11 października 1998 roku. Frekwencja w wyborach do sejmików województw wyniosła 45,35%, głosów nieważnych oddano 9,06%. Wybierano: 2 489 rad gmin, liczących ogółem 52 379 radnych; z tego: 65 rad miejskich w miastach na prawach powiatów, w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, z klauzulą zaporową 5% głosów ważnych, 268 rad w gminach liczących powyżej 20 tys. mieszkańców, w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, bez progu zaporowego, 2156 rad w gminach liczących do 20 tys. mieszkańców, w systemie większościowym, 308 rad powiatów w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, z klauzulą zaporową, 16 sejmików województw w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, z klauzulą zaporową 5% głosów ważnych (855 mandatów), Radę Warszawy (68 mandatów), 7 rad dzielnic w gminie Warszawa-Centrum (175 mandatów). Łącznie do obsadzenia było 63 767 mandatów⁹.

Tabela 1

Wyniki wyborów samorządowych w 1998 roku

Ugrupowanie	Radni wojewódzcy	Radni powiatowi	Radni gminni	Łącznie
Akcja Wyborcza Solidarność	342	3 130	7 141	10 613
Sojusz Lewicy Demokratycznej	329	2 825	5 686	8 840
Przymierze Społeczne	89	2 341	3 153	4 583
Unia Wolności	76	371	699	1 146
Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”	2	48	206	256
Stowarzyszenie „Rodzina Polska”	1	14	136	151
Pozostałe komitety	16	2 561	35 599	38 176

Źródło: T. ZARYCKI: *Wybory samorządowe w 1998 roku. W: Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*. Red. G. GORZELAK. Warszawa 1999, s. 39—57.

Od 2002 roku, zgodnie z ustawą z dnia 20 czerwca 2002 roku o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, prezydenci, wójtowie i burmistrzowie wybierani są w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich oraz w głosowaniu tajnym¹⁰. Zgodnie z art. 7 ustawy prawo zgła-

⁹ *Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej* — <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1998.131.0000861,obwieszczeniepanstwowej-komisji-wyborczej.html> (dostęp: 26.10.2018).

¹⁰ Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta. Dz.U. 2002, Nr 113, poz. 984 ze zmianami.

szania kandydatów na wójta przysługiwało partiom politycznym i koalicjom partii politycznych, stowarzyszeniom i organizacjom społecznym, wyborcom. Prawo wybierania wójta w danej gminie (jak również burmistrza oraz prezydenta miasta), czyli tzw. czynne prawo wyborcze, ma każdy, kto posiada prawo wybierania do tej rady gminy¹¹. Wybory samorządowe w Polsce w 2002 roku zostały przeprowadzone 27 października (I tura), a ponowne głosowanie w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast odbyło się 10 listopada. Frekwencja w II turze wyniosła 44,23%. W tych wyborach wybierano 16 sejmików województw, 314 rad powiatów, 2748 rad gmin (w tym Radę m.st. Warszawy), 18 rad dzielnic w m.st. Warszawie oraz 2478 organów wykonawczych gmin: 1596 wójtów, 776 burmistrzów, 106 prezydentów miast. W wyborach do sejmików województw frekwencja wyniosła 44,23% uprawnionych do głosowania. Najwięcej głosów zdobyła koalicja SLD-UP — 24,65% głosów, a następnie Samoobrona RP — 15,98% głosów, LPR — 14,36% głosów, Komitet PO-PiS — 12,11% głosów, PSL — 10,81% głosów, regionalne komitety wyborcze zaś — 8,99% głosów w skali kraju. Najwięcej radnych do rad powiatów i do rad gmin wprowadziły: koalicja SLD-UP, PSL oraz Samoobrona RP¹².

Od 2006 roku według dyrektywy Rady Unii Europejskiej 94/80/WE z dnia 19 grudnia 1994 roku oraz ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku (Dz.U. z 2004, Nr 102, poz. 1055, art. 1 pkt 3) po raz pierwszy prawo do głosu w wyborach do rad gmin (w Warszawie również dzielnic) oraz w wyborach bezpośrednich wójtów, burmistrzów, prezydentów miast przysługuje również obywatelom innego niż Polska państwa członkowskiego Unii Europejskiej, którzy najpóźniej w dniu głosowania kończą 18 lat, stale zamieszkują na obszarze działania gminy oraz zostali wpisani do prowadzonego w tej gminie stałego rejestru wyborców członkowskich Unii Europejskiej. Wybory samorządowe zostały przeprowadzone 12 listopada (I tura) i 26 listopada (II tura — ponowne głosowanie w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast). Frekwencja w I turze wyniosła 45,99%, a w II turze — 39,69%. Najwięcej głosów w wyborach do sejmików województw zdobyła Platforma Obywatelska — 27,18% głosów, a następnie Prawo i Sprawiedliwość — 25,08% głosów, Lewica i Demokraci — 14,25% głosów, Polskie Stronnictwo Ludowe — 13,24% głosów. Do rad powiatów spośród partii politycznych najwięcej radnych wprowadziło Prawo i Sprawiedliwość (19,76% mandatów), a do rad gmin — Polskie Stronnictwo Ludowe (9,74% mandatów). W wyborach 2006 roku widoczna jest niechęć wyborców do partii politycznych w samorządach. O ile sejmiki województw zostały opanowane przez partie polityczne, o tyle w radach powiatów i w radach gmin dominowały komite-

¹¹ Ibidem.

¹² *Dane Państwowej Komisji Wyborczej* — www.wybory2002.pkw.gov.pl (dostęp: 1.10.2018).

ty wyborcze — 42,12% głosów w radach powiatów i 71,92% głosów w radach gmin¹³.

W wyborach 2010 roku w 16 sejmikach wojewódzkich na 561 mandatów, aż 222 przypadło Platformie Obywatelskiej, 141 — Prawu i Sprawiedliwości, 93 — Polskiemu Stronnictwu Ludowemu, 85 — Sojuszowi Lewicy Demokratycznej. Jedynie 20 mandatów przypadło innym komitetom wyborczym. Nieco odmienny rozkład mandatów miał miejsce w przypadku elekcji do rad powiatów. Najwięcej mandatów przypadło pozostałym komitetom wyborczym — 2 398, PO zdobyła 1315 mandatów, PiS — 1085 mandatów, PSL — 999 mandatów, SLD — 493 mandaty. W radach miast na prawach powiatu PO zdobyła 600 mandatów, PiS zdobył ich — 365, SLD — 214, PSL — 8, pozostałe komitety — 514. Również w wyborach do rad gmin liczących powyżej 20 tys. mieszkańców najwięcej mandatów uzyskały pozostałe komitety — 3 093, PO uzyskała 1138 mandatów, PiS — 762 mandaty, SLD — 377 mandatów, PSL — 198 mandatów. W wyborach do rad gmin poniżej 20 tys. mieszkańców PSL zdobyło 4 175 mandatów, PiS — 1655 mandatów, PO — 981 mandatów, SLD — 596 mandatów, Polska Partia Pracy — 6 mandatów, pozostałe zaś komitety najwięcej, bo aż 24 867 mandatów. Niechęć wyborców do partii politycznych w samorządach od 2006 roku utrzymała się i jest widoczna w wynikach wyborczych zwłaszcza do rad powiatów i do rad gmin. Na poziomie sejmików wojewódzkich nadal utrzymywało się wysokie poparcie dla partii politycznych¹⁴. Wybory na prezydentów miast pokazały, że kandydaci bezpartyjni, startujący pod szyldem własnych komitetów wyborczych, cieszyli się największym poparciem — w 37 miastach prezydentami zostali kandydaci innych komitetów wyborczych¹⁵.

W 2011 roku sejm uchwalił nowy kodeks wyborczy, wprowadzając jednomandatowe okręgi wyborcze w wyborach do senatu i w wyborach do rad gmin¹⁶. W wyborach samorządowych tzw. JOW-y były wprowadzone jeszcze przed tą reformą. W takim systemie mogli głosować wyborcy gmin do 20 tys. mieszkańców. Po reformie w 2014 roku JOW-y objęły już wszystkie gminy, oprócz 65 miast na prawach powiatu. W tych wyborach głosujący w JOW-ach stanowili 67% wszystkich wyborców.

W wyborach 2014 roku, które odbyły się 16 listopada, w skali kraju wygrało Prawo i Sprawiedliwość — zdobyło 26,85% głosów. Tuż za nim znalaz-

---

¹³ *Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 15 listopada 2006 r. o zbiorczych wynikach wyborów do rad na obszarze kraju, przeprowadzonych w dniu 12 listopada 2006* — <https://wybory2006.pkw.gov.pl/kbw/cache/doc/d/obwPKW/wyniki.pdf> (dostęp: 12.10.2018).

¹⁴ *Wybory samorządowe 2010 — geografia wyborcza* — <https://wybory2010.pkw.gov.pl/> (dostęp: 14.10.2018).

¹⁵ *Wybory samorządowe 2010* — <https://www.tvn24.pl/raporty/wybory-samorzadowe-2010-i-tura,316> (dostęp: 15.10.2018).

¹⁶ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy. Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112.

zła się PO (26,36%), dalej PSL (23,68%) i SLD (8,78%). Pod względem liczby zdobytych mandatów PO wygrała w ośmiu województwach, PiS — w sześciu, a PSL — w dwóch. W 67 miastach prezydentami zostali kandydaci startujący z komitetów własnych lub lokalnych, w 23 — kandydaci Platformy Obywatelskiej, w 10 — kandydaci Prawa i Sprawiedliwości, w 5 — kandydaci SLD Lewica Razem, a w jednym — kandydat Polskiego Stronnictwa Ludowego. Prezydentami miast zostało 24 członków PO, 10 — SLD, 7 — PiS, 3 — PSL oraz 62 kandydatów bezpartyjnych. W wyborach do rad powiatów najczęściej mandatów otrzymały pozostałe komitety — 2076, Polskie Stronnictwo Ludowe — 1702, Prawo i Sprawiedliwość — 1514, Platforma Obywatelska — 758, SLD Lewica Razem — 226. W radach gmin w miastach na prawach powiatu największą liczbę mandatów zdobyło Prawo i Sprawiedliwość — 548, a na kolejnym miejscu znalazły się pozostałe komitety — 512 mandatów, Platforma Obywatelska — 491, SLD Lewica Razem — 127, Polskie Stronnictwo Ludowe — 16. W radach gmin niebędących miastami na prawach powiatu pozostałe komitety zdobyły 29 080 mandatów, Polskie Stronnictwo Ludowe zdobyło 4355 mandatów, Prawo i Sprawiedliwość — 2982 mandaty, Platforma Obywatelska — 773 mandaty, SLD Lewica Razem — 643 mandaty, Nowa Prawica Janusza Korwin-Mikkego — 9 mandatów¹⁷.

Kolejna zmiana kodeksu wyborczego miała miejsce w 2015 roku. W nowelizacji z dnia 25 czerwca 2015 roku o zmianie ustawy — „Kodeks wyborczy” 21 lipca 2015 roku zakładano, że karty do głosowania mają być pojedynczymi kartkami z nadrukiem wyłącznie na jednej stronie. Wprowadzono także przezroczyste urny wyborcze. W celu zagwarantowania tajności głosowania w lokalach wyborczych miały być dostępne koperty, do których wyborcy będą mogli włożyć karty do głosowania. Gdy do wypełnienia byłoby kilka kart do głosowania, wyborca mógłby włożyć wszystkie karty do jednej koperty. Ustawa przewiduje również możliwość nagrywania prac obwodowych komisji wyborczych przez mężów zaufania — chodzi o działania komisji przed rozpoczęciem głosowania, liczenie głosów i ustalanie wyników głosowania.

Nowelizacją z 2018 roku wprowadzono ponownie wybory proporcjonalne. Wyjątek stanowią małe gminy do 20 tys. mieszkańców, w których kandydaci są wybierani w jednomandatowych okręgach wyborczych. Dotychczas każdy komitet mógł zgłosić dwa razy więcej kandydatów niż było miejsc w radzie. Zgodnie z nowymi regulacjami na listach można umieścić dwóch kandydatów więcej niż jest mandatów. Możliwość głosowania korespondencyjnego istnieje tylko dla osób o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności. W nowej ordynacji wyborczej 2018 roku głos definiuje się jako ważny, jeśli na karcie pojawiają się przynajmniej dwie przecinające się linie. Ponadto noweli-

¹⁷ Dane Państwowej Komisji wyborczej — Wybory samorządowe 2014 roku — https://samorząd2014.pkw.gov.pl/357_rady_woj (dostęp: 20.10.2018).

zacja „kodeksu wyborczego” wprowadziła dwukadencyjność wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Kandydaci, którzy w danej gminie zostali uprzednio dwukrotnie wybrani na to stanowisko, nie będą mieli prawa wybieralności w tej gminie w kolejnych wyborach. Zakaz ten będzie stosowany od wyborów 2018 roku, więc jego pełne zastosowanie nastąpi w 2028 roku¹⁸. Warto odnotować, że największe problemy w wyborach 2014 roku sprawiła książeczka wyborcza, obowiązująca w wyborach do sejmików, oraz problemy Państwowej Komisji Wyborczej z systemem informatycznym, co opóźniło ogłoszenie wyników wyborczych, sama zaś siedziba PKW została zajęta przez demonstrantów podejrzewających, że wybory zostały sfałszowane. Badanie kart wyborczych po wyborach samorządowych przeprowadziła Fundacja im. Stefana Batorego. Celami badania określono: „kompleksowe przebadanie zjawiska głosów nieważnych na przykładzie wyborów samorządowych z 16 listopada 2014 roku, a także sformułowanie na podstawie przeprowadzonych analiz rekomendacji dla ustawodawcy”¹⁹. W rekomendacjach autorzy postulowali między innymi odejście od kart zbroszurowanych i utrzymanie regulacji dającej możliwość czynienia przez wyborcę dopisków²⁰.

Cechy charakterystyczne wyborów samorządowych

Od 1990 roku wybory samorządowe w Polsce nabierały coraz większego znaczenia z kilku powodów. Reformy samorządowe przeprowadzane w latach 1998—2002 dały wyborcom możliwość większego wpływu na scenę polityczną województw, powiatów i gmin. Wprowadzenie bezpośrednich wyborów na wójtów, burmistrzów i prezydentów umożliwiło wpływ na wybór władzy wykonawczej w gminie. Widoczny jest wzrost zainteresowania wyborami samorządowymi, co ma swoje odzwierciedlenie we frekwencji wyborczej²¹.

Pierwsze wybory samorządowe, jak wspomniano, określane były przez niektórych „plebiscytem”, a przez innych manifestem i wyrażały dążenie do

---

¹⁸ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. „Kodeks wyborczy”. Dz.U. 2011, Nr 21, poz. 112 oraz Dz.U. 2018, poz. 754, 1000, 1349.

¹⁹ A. GENDŹWIŁ ET AL.: *Nieważne głosy, ważny problem. Wyniki badania kart do głosowania z wyborów do sejmików województw 2014* — http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Masz%20Glos/Niewazne%20glosy%20wazny%20problem_Inter-net2.pdf, s. 5 (dostęp: 3.11.2018).

²⁰ Ibidem, s. 11.

²¹ Zob. *Wybory samorządowe — znaczenie, gotowość uczestnictwa oraz zainteresowanie decyzjami władz różnych szczebli*. Komunikat z Badań CBOS, Nr 23/2018. Warszawa 2018, s. 2 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 3.11.2018).

zmian w początkowym okresie transformacji ustrojowej. Wybory samorządowe bywają postrzegane jako „wybory drugorzędne”, mniej znaczące od wyborów parlamentarnych czy prezydenckich, a to ze względu na znaczenie tych organów w systemie politycznym. Drugorzędne wybory według Kalheinz Reifa i Hermanna Schmitta wyodrębnić można na podstawie takich cech charakterystycznych, jak: niższa frekwencja wyborcza w porównaniu do wyborów parlamentarnych (wybory pierwszorzędne); częstsze eksperymentowanie osób głosujących, przejawiające się w wybieraniu mniejszych lub nowo powstałych partii politycznych (w przypadku głosowania na poziomie krajowym ci sami wyborcy będą unikali takich decyzji, uznając je za ryzykowne); większa liczba głosów nieważnych; spadek poparcia dla partii tworzących rząd²².

Tymczasem, jak wynika z badań przeprowadzonych dla serwisu ciekaweliczby.pl na panelu Ariadna, Polacy są zainteresowani wyborami samorządowymi, a 79% bardziej ufa władzom samorządowym niż centralnym (21%)²³. Z kolei badania przeprowadzone przez CBOS w marcu 2018 roku wskazują, że spośród instytucji władzy największym zaufaniem cieszą się władze lokalne w mieście lub gminie. Zaufanie do władz samorządowych deklarowało prawie 2/3 dorosłych Polaków (65%), a 1/4 wyrażała brak zaufania (23%). Prezydentowi ufało 3/5 badanych (60%), nie ufała zaś niespełna 1/3 (32%). Ponad połowa badanych nie ma zaufania do władzy ustawodawczej (53%, przy 34% głosów zaufania)²⁴.

Zaufanie do władz samorządowym utrzymuje się na wysokim poziomie od kilku lat. Notowania władz w 2016 roku były najlepsze od pierwszego przeprowadzonego badania w 1997 roku²⁵. Pracę samorządowców w swojej miejscowości pozytywnie ocenia prawie 3/4 badanych (72%), natomiast źle — 1/5 (20%). Relatywnie więcej zadowolonych z funkcjonowania władz lokalnych jest wśród mieszkańców wsi, natomiast mniej — wśród mieszkańców największych aglomeracji²⁶.

---

²² K. REIF, H. SCHMITT: *Nine Second-order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*. „European Journal of Political Research” 1980, Vol. 8, No 1, s. 9—10.

²³ *Polacy bardziej ufają samorządowcom niż posłom i senatorom* (sondaż) — http://ciekaweliczby.pl/wybory_samorzadowe/ (dostęp: 15.10.2018).

²⁴ *O nieufności i zaufaniu*. Komunikat z badań CBOS nr 35/2018. Warszawa 2018, s. 7 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 15.12.2018).

²⁵ W 1997 r. 60% badanych pozytywnie oceniało władze miasta/gminy. Do końca lat 90. widoczny jest niewielki spadek poziomu zaufania. Zob. *Oceny działalności instytucji publicznych*. Komunikat z badań CBOS nr BS 94/99. Warszawa 1999, s. 2 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 26.10.2018).

²⁶ *Oceny instytucji publicznych*. Komunikat z badań CBOS nr 43/2016. Warszawa 2016, s. 5 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 26.10.2018).

Tabela 2

Porównanie frekwencji wyborczej w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich w Polsce w latach 1990—2018

Wybory samorządowe*	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014	2018
	42,27	33,78	45,35	44,23	45,99	47,32	47,40	54,96
Wybory parlamentarne	1989	1991/1993	1997	2001	2005	2007	2011	2015
	62,70	43,20/52,13	47,93	46,29	40,57	53,88	48,92	50,92
Wybory prezydenckie**	1990	1995	2000	2005	2010	2015		
	60,63	64,70	61,12	49,74	54,94	48,96		

* W tabeli ujęto wyniki z I tury wyborów samorządowych z lat 2002—2018.

** Podano frekwencję w I turze wyborów samorządowych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej oraz A. DUDEK: *Encyklopedia Solidarności* — http://www.encycsol.pl/wiki/Wybory_czerwcowe (dostęp: 3.11.2018).

Przywołane dane wskazują na nieznacznie większe, do roku 2010, zainteresowanie Polaków spersonalizowanymi wyborami prezydenckimi. Mobilizacja w wyborach samorządowych i parlamentarnych na podobnym poziomie kształtuje się od 1998 roku, choć w 2018 roku rekordowa frekwencja w wyborach samorządowych była wyższa aniżeli frekwencja w ostatnich wyborach parlamentarnych w 2015 roku. Jedną z przyczyn tak wysokiej frekwencji może być kampania wyborcza oparta na konflikcie między Koalicją Platformy Obywatelskiej i Nowoczesnej a Prawem i Sprawiedliwością, na starciu pomiędzy „Polską europejską” a „Polską narodową” oraz przekazem skonstruowanym przez Koalicję²⁷ a tym „podbijaniem” przez media o możliwym polexicie. Według badań przeprowadzonych przez CBOS w maju 2018 roku wybory samorządowe w największym stopniu absorbują uwagę respondentów najlepiej wykształconych i zainteresowanych polityką. Głosowaniem, zgodnie z przywoływanymi badaniami, częściej interesują się mężczyźni niż kobiety, bardziej nim zainteresowani niż inni są badani w wieku 45—54 lata, osoby dobrze sytuowane (deklarujące dochody *per capita* od powyżej 1800 zł), a także respondenci oceniający swoje warunki materialne jako co najmniej średnie. Spośród grup społeczno-zawodowych swoje zainteresowanie najczęściej deklarowały trzy grupy: kadra kierownicza i samodzielni specjaliści z wyższym wykształceniem oraz pracownicy administracyjno-biurowi. Wyraźnie częściej niż inni wyborami samorządowymi interesowali się badani zatrudnieni w sektorze publicznym²⁸. Zgodnie z tymi badaniami, w kwietniu 2018 roku, a więc na ponad pół roku przed wyborami, chęć uczestnictwa zgłaszało prawie 3/4 dorosłych Polaków (74%), przy

²⁷ Zob. Schetyna pisze o „fatalnej” polityce PiS i wieszczy Polexit. Pawłowicz niezrażona: „buńczuczne okrzyki” — <https://www.wp.pl/?s=wiadomosci.wp.pl%2Fsgwpsgfirst-6284393059018369a> (dostęp: 1.11.2018).

²⁸ Zainteresowanie wyborami samorządowymi i gotowość udziału w nich. Komunikat z badań CBOS nr 59/2018. Warszawa 2018, s. 2 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 18.12.2018).

czym prawie 3/5 twierdziło, że na pewno weźmie w nich udział (59%)²⁹. Największe zróżnicowania, zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez CBOS we wrześniu 2018 roku, przebiegały między mieszkańcami wsi a mieszkańcami miast. Wybory samorządowe najmniej angażowały uwagę mieszkańców wsi (70% zainteresowanych). Trochę częściej interesują się nimi mieszkańcy miast. Wielkość tych miast nie ma jednak, zgodnie z wynikami badań CBOS, obecnie większego znaczenia³⁰.

Agresywna kampania 2018 roku, oparta na silnym konflikcie między partią rządzącą a opozycją, zmobilizowała wyborców. Wybory samorządowe okazały się ważne dla partii rządzącej, gdyż wynik wyborczy pozwolił na skonstruowanie przekazu o sile partii, właściwym kierunku zmian przeprowadzanych od 2015 roku i słabości „totalnej” opozycji. Z kolei partie opozycyjne mobilizowały swoje elektoraty, strasząc Polaków tzw. polexitem, negatywnymi skutkami przejęcia samorządów i likwidacją samorządności przez partię rządzącą. Największa liczba głosów oddana na PiS, dobre wyniki w wyborach do sejmików wojewódzkich, rad powiatów, rad gmin przede wszystkim we wschodniej Polsce pozwoliły partii rządzącej na ogłoszenie zwycięstwa. Zwycięstwo Platformy Obywatelskiej i Nowoczesnej w zachodniej Polsce i w dużych miastach również zostało ogłoszone jako ogromny sukces i udana próba powstrzymania PiS przed przejęciem państwa. Polskie Stronnictwo Ludowe, choć straciło pełnię władzy w sejmiku województwa świętokrzyskiego, mogło ogłosić zwycięstwo w starciu z PiS, dążącym do przejęcia elektoratu PSL.

Wybory samorządowe często traktowane są przez partie polityczne jako miarodajny sondaż przed wyborami parlamentarnymi. Po ogłoszeniu sondażowych wyników ostatnich wyborów samorządowych Jarosław Kaczyński podkreślił, że „Polska poszła do przodu pod wieloma względami. — Trzeba pracować. Rozpoczęła się kampania wyborcza, która zakończy się w maju 2020 roku. Wygraliśmy po raz czwarty — mówił Kaczyński — z wynikiem, który dobrze wróży, jeśli chodzi o przyszłość, a szczególnie o wybory parlamentarne”³¹. Z kolei Grzegorz Schetyna, lider Platformy Obywatelskiej, podkreślał, że wybory samorządowe 2018 roku „będą »pierwszym krokiem« przed wyborami do Parlamentu Europejskiego i krajowego”³². Jak zauważył Wojciech Jabłoński: „Mamy

²⁹ Ibidem, s. 4.

³⁰ *Wybory samorządowe. Zainteresowanie nimi, deklaracje udziału oraz preferencje po ogłoszeniu terminu głosowania*. Komunikat z badań CBOS nr 115/2018. Warszawa 2018, s. 2 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 18.12.2018).

³¹ *Kaczyński zadowolony z sondażowych wyników. Co powiedział prezes PiS?* — <https://www.wprost.pl/wybory-samorzadowe-2018/10162656/kaczynski-zadowolony-z-sondazowych-wynikow-co-powiedzial-prezes-pis.html> (dostęp: 3.11.2018).

³² *PO: Wybory samorządowe to pierwsza okazja rozliczenia PiS za „osłą ławkę” w UE* — <http://wiadomosci.dziennik.pl/wybory-samorzadowe/artykuly/579344,wybory-rozliczenie-pis-trzaskowski-schetyna-buzek-lewandowski.html> (dostęp: 3.11.2018).

do czynienia z otwartym włączeniem się premiera Mateusza Morawieckiego w kampanię samorządową; nie dziwię się tej strategii; sukces PiS w wyborach lokalnych, może wpłynąć na wynik w wyborach parlamentarnych”³³.

Ponadto, elekcje do samorządu bywają traktowane przez partie polityczne jak specyficzna próba budowania elit partyjnych, szkolenie wyborcze dla kadr partii politycznych, wchodzących do „prawdziwej”, centralnej polityki. Partie polityczne starają się zapoznać wyborców z młodymi kadrami partii, wystawiając je w wyborach samorządowych na różnych szczeblach. Przykładem takiej strategii były kandydatury: rozpoznawalnej, ale bez doświadczenia samorządowego — Małgorzaty Wasserman na prezydenta Krakowa oraz Kacpra Płażyńskiego na prezydenta Gdańska. Doświadczenie nabyte w kampanii może być wykorzystane w kampanii do Parlamentu Europejskiego i w elekcji do polskiego parlamentu. Wasserman przewodniczy komisji śledczej ds. Amber Gold, od 2015 roku jest posłanką na Sejm RP VIII kadencji, kandydowała do Sejmu jako bezpartyjna kandydatka z pierwszego miejsca na liście Prawa i Sprawiedliwości, uzyskując piąty najwyższy wynik w kraju. Poseł Bogusław Sonik z Platformy Obywatelskiej powiedział o Wasserman, że „To młoda polityk, która dopiero zdobywa doświadczenia. Będzie się musiała teraz szybko uczyć samorządu, by przedstawić profesjonalny program”, Władysław Kosiniak-Kamysz zaś, że Wasserman ma dużą rozpoznawalność i jest reprezentantką młodego pokolenia³⁴. Kacper Płażyński jest synem Macieja Płażyńskiego, polityka związanego z Platformą Obywatelską, który zginął w katastrofie smoleńskiej. Rozpoznawalność nazwiska w Gdańsku przyniosła mu sukces w I turze prezydenckiej kampanii wyborczej, w której pokonał Jarosława Wałęsę i wszedł do II tury wraz z urzędującym wówczas prezydentem Pawłem Adamowiczem³⁵. Kolejnym czynnikiem sprzyjającym, jak się wydaje, Płażyńskiemu w kampanii wyborczej, był brak poparcia Koalicji dla urzędującego prezydenta i wystawienie syna Lecha Wałęsy. Wybory samorządowe 2018 roku jako pierwszego z wielu głosowań, które czekają nas w najbliższych latach, były próbą sił przed najważniejszymi dla kraju wyborami parlamentarnymi. Dlatego niektórzy kandydaci rozpoczęli kampanię wyborczą już w marcu 2018 roku (Patryk Jaki i Rafał Trzaskowski w Warszawie), w związku z czym Przewodniczący Państwowej Komisji Wyborczej Wojciech Hermeliński wystosował apel do kandydatów o zaprzestanie pro-

³³ *Politolog: Mamy do czynienia z otwartym włączeniem się premiera w kampanię samorządową* — <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1223304,morawiecki-wlaczony-w-samorzdowa-kampanie.html> (dostęp: 3.11.2018).

³⁴ M. KURSA: *Małgorzata Wassermann prezydentką Krakowa? Opinie polityków: mocna kandydatka, ale nie zna samorządu* — <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,23327206,malgorzata-wassermann-prezydentka-krakowa-opinie-politykow.html> (dostęp: 3.11.2018).

³⁵ M. SANDECKI: *„Złota gwiazda PiS”, czyli zawrotna kariera polityczna Kacpra Płażyńskiego* — <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,24119690,zlota-gwiazda-pis-czyli-zawrotna-kariera-polityczna-kacpra.html> (dostęp: 3.11.2018).

wadzenia kampanii wyborczej, gdyż jest to obejście prawa i naruszenie zasady równości wszystkich kandydatów³⁶.

Jedną z cech charakterystycznych wyborów samorządowych w Polsce jest zróżnicowanie systemu wyborczego w zależności od szerokości samorządu i wielkości gminy. Ewolucję systemu wyborczego w wyborach samorządowych w Polsce w latach 1990—2018 scharakteryzowano w poprzednich akapitach. W tym miejscu, wskazując na cechy specyficzne wyborów samorządowych, warto podkreślić, że zaproponowana konstrukcja systemu wyborczego, zdaniem wielu, ma precyzyjniej odzwierciedlać wolę wyborców³⁷, jednak dla przeciętnego obywatela jest mało przejrzysta.

I tak, podczas głosowania na wójtów, burmistrzów i prezydentów miast obowiązuje system większościowy z regułą większości bezwzględnej. W głosowaniach do rad gmin do 20 tys. mieszkańców obowiązuje system większościowy (w jednomandatowych okręgach wyborczych, tzw. JOW-ach, zasada zwykłej większości), do rad w gminach zamieszkiwanych przez więcej niż 20 tys. mieszkańców oraz do rad powiatów, dzielnic Warszawy i sejmików województw przeprowadzane są wybory proporcjonalne (w wielomandatowych okręgach wyborczych) z głosem preferencyjnym. W wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów do otrzymania mandatu wymagana jest bezwzględna większość głosów (50% + 1 głos). W II turze ostateczny zwycięzca zdobywa większość bezwzględną. Zmiany w kodeksie wyborczym przeprowadzone w 2018 roku: brak możliwości głosowania korespondencyjnego, nowa definicja znaku „X”, wprowadzenie zasady dwukadencyjności wójtów, burmistrzów i prezydentów, wprowadzenie dwóch komisji terytorialnych, możliwość dopisków na kartach wyborczych dodatkowo skomplikowały liczenie głosów lub utrudniły możliwość oddania ważnego głosu. Jarosław Kaczyński zapewniał, że wprowadzone zmiany miały na celu ograniczenie patologii w samorządach. „Chodzi o ten rodzaj patologii — mówił Kaczyński — które mają miejsce w wielu samorządach [...] patologie są i to jest właśnie ta metoda ich usunięcia. Na pewno będzie to służyło obywatelom”³⁸.

W wyborach samorządowych w Polsce do startu w wyborach dopuszczone są komitety wyborcze wyborców. W ordynacji wyborczej przewiduje się prawo zgłaszania kandydatów na radnych rad gmin, rad powiatów i sejmików woje-

---

³⁶ M. WOJTCZUK: *Szef PKW: Jaki i Trzaskowski przekroczyli granicę między działalnością posła a kampanią* — <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,23366862,szef-pkw-jaki-i-trzaskowski-przekroczyli-granice-miedzy-dzialalnoscia.html> (dostęp: 1.11.2018).

³⁷ Zob. *JOW czy STV. Jaki system wyborczy jest lepszy* — <https://www.rp.pl/Rzecz-oprawie/305209872-JOW-czy-STV-Jaki-system-wyborczy-lepszy.html> (dostęp: 27.10.2018).

³⁸ *Kaczyński o zmianie ordynacji: w Polsce jest mnóstwo „księstewek” — muszą być zlikwidowane* — <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C780107%2Ckaczynski-o-zmianie-ordynacji-w-polsce-jest-mnstwo-ksiestewek--musza-byc-zlikwidowane.html> (dostęp: 3.11.2018).

wódkich partiom i ich koalicjom³⁹, stowarzyszeniom i organizacjom społecznym oraz samym wyborcom (art. 64a)⁴⁰. W 2018 roku tylko w województwie świętokrzyskim zarejestrowano ok. 400 takich podmiotów, które wystawiły swoich kandydatów do wszystkich szczebli samorządu: od sejmików, przez rady powiatów i rady gmin, po wójtów, burmistrzów i prezydentów⁴¹, natomiast w całej Polsce do Państwowej Komisji Wyborczej wpłynęły 9143 zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego⁴². Dominik Sieklucki trafnie zauważa, że „obok partii politycznych o głosy ubiegają się w nich również kandydaci niezwiązani z partiami politycznymi oraz różne organizacje społeczne. Nie oznacza to jednak, że oficjalny status komitetu wyborczego oddaje jego faktyczny charakter. O ile na poziomie wyborów do sejmików województw ich struktura jest względnie czytelna, a porównania do elekcji sejmowej w pewnym stopniu uzasadnione, to na poziomie powiatów i gmin występuje zjawisko nazwane przez Jacka Raciborskiego kategorią list konspiracyjnych. Oznacza ona, że partie polityczne wystawiają swoich kandydatów pod szyldami komitetów wyborczych wyborców, tym samym utrudniając, a czasami wręcz uniemożliwiając ich prawidłową identyfikację⁴³. Niechęć wyborców do upartyjniania samorządów i odrzucanie emblematów partyjnych często skutkują powoływaniem przez lokalnych polityków komitetów wyborczych wyborców, swoistych „pseudopartii”⁴⁴. Partie coraz mocniej starają się penetrować przestrzeń rywalizacji na poziomie samorządowym. Proces ten trafnie nazwał Bartosz Żabka, określając go procesem „kolonizacji polityki lokalnej”⁴⁵.

Kampanie samorządowe, mimo że mają swoją specyfikę w zależności od terytorium, angażują polityków ogólnokrajowych, sprawujących najwyższe

³⁹ Ustawa z dnia 26.07.2002 r. o zmianie ustawy — Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz.U. Nr 127, poz. 1089.

⁴⁰ Ustawa z dnia 20.06.2002 r., o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta. Dz.U. Nr 113, poz. 984.

⁴¹ P. WIĘCEK: *Okolo 398 komitetów wyborczych weźmie udział w wyborach samorządowych w województwie świętokrzyskim* — <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/okolo-398-komitetow-wyborczych-wezmie-udzial-w-wyborach-samorzadowych-w-wojewodztwie-swietokrzyskim/ar/13445109> (dostęp: 3.11.2018).

⁴² *Kalendarz wyborczy. 9143 zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego* — <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/kalendarz-wyborczy-9143-za-wiadomienia-o-utworzeniu-komitetu-wyborczego,112640.html> (dostęp: 3.11.2018).

⁴³ D. SIEKLUCKI: *Praktyczne konsekwencje zmian samorządowego systemu wyborczego w kodeksie wyborczym — uwagi i refleksje na tle wyborów 2014 roku*. „Polityka i Społeczeństwo” 2015, nr 3(13), s. 89—90.

⁴⁴ Więcej: R. MIERNIK: *Władza na poziomie samorządowym — idee, partycypacja, kampanie wyborcze*. W: A. KASIŃSKA-METRYKA, R. MIERNIK, B. ZAPALA: *Władza w świecie przywództwa. Przywództwo w świecie władzy*. Kielce 2016, s. 106—107.

⁴⁵ B. ŻABKA: *Znaczenie polskich partii w lokalnych systemach politycznych*. W: *XX lat samorządu terytorialnego...*, s. 136.

funkcje w państwie. Sprawy ogólnokrajowe zawsze odciskały swoje piętno na wyborach samorządowych. Jednak w kampanii samorządowej 2018 roku szczególnie jaskrawo uwidoczniło się oddziaływanie polityki ogólnokrajowej na wybory regionalne. Partie opozycyjne prezentowały w kampanii negatywną oceną zmian przeprowadzanych w Polsce od 2015 roku przez Prawo i Sprawiedliwość. Z kolei przedstawiciele rządu, w tym premier Mateusz Morawiecki, obiecywali w trakcie wieców wyborczych pomoc rządową dla miejscowości, których wyborcy zgłoszą na kandydatów popieranych przez Prawo i Sprawiedliwość. W tym miejscu warto przywołać słowa Jerzego Regulskiego, jednego z twórców samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 roku: „[...] przekazanie władzy danej partii nie oznacza, że uzyskała ona prawo do decydowania o wszelkich sprawach administracyjnych. Obywatele mają prawo oczekiwać, że będą traktowani w sposób równy i zgodny z prawem, niezależnie od poglądów politycznych czy powiązań osobistych [...] dysponowanie majątkiem publicznym czy decydowanie o wydatkowaniu środków budżetowych są zbyt często traktowane jako łup przynależny zwycięzcom wyborów”⁴⁶. Według Wojciecha Jabłońskiego „politycy ze szczebla centralnego nie powinni mieszać się do szczebla samorządowego i o to można mieć do PiS-u pretensje. Z drugiej jednak strony polityczne powiązania władz różnego szczebla są bardzo naturalne”⁴⁷.

Zaangażowanie premiera Morawieckiego zaczęło się uwidaczniać od rozpoczęcia konwencji programowej PiS, która odbyła się w Warszawie 2 września 2018 roku, i trwało aż do zakończenia kampanii samorządowej w terenie. Morawiecki przedstawiał samorządowy program wyborczy Prawa i Sprawiedliwości i obiecywał środki na finansowanie inwestycji w gminach, które opowiedzą się za „dobrą zmianą” w samorządzie. Na wspomnianej konwencji w Warszawie premier przedstawił pięć punktów, które jego zdaniem miały największe znaczenie w dotychczasowej działalności jego rządu: mały ZUS, wyprawka szkolna „Dobry start”, czyli 300 zł dla ucznia, program „Dostępność plus” dla niepełnosprawnych. Morawiecki obiecał też 5 mld złotych na drogi lokalne, wspominał o walce z mafiami wyłudzającymi VAT i z przestępcami podatkowymi⁴⁸. Obietnice Morawieckiego przed wyborami samorządowymi 2018 roku mieściły się w zakresie kompetencji samorządu terytorialnego: wsparcie seniorów, place zabaw, strefy aktywności, budowa chodników do szkół, transport regionalny, segregacja śmieci, rozwój idei budżetów obywatelskich.

Koalicja Obywatelska w swoim programie wyborczym postulowała upublicznianie na stronach internetowych JST (jednostek samorządu terytorialnego) rejestru wszystkich umów cywilnoprawnych zawieranych przez samorządy oraz

⁴⁶ J. REGULSKI: *Samorządna Polska*. Warszawa 2005, s. 86.

⁴⁷ *Politolog: Mamy do czynienia z otwartym włączeniem się premiera...*

⁴⁸ *Konwencja wyborcza PiS-u. Obietnice Mateusza Morawieckiego przed wyborami samorządowymi* — <https://dziennikzachodni.pl/konwencja-wyborcza-pisu-obietnice-mateusza-morawieckiego-przed-wyborami-samorzadowymi/ar/13459966> (dostęp: 3.11.2018).

faktur, tworzenie strategii działań samorządu w toku konsultacji z mieszkańcami, e-referenda — organizacja internetowych referendów lokalnych poprzedzających ważne ekonomiczne decyzje gminy, wprowadzenie płacy minimalnej wynoszącej 50% średniego wynagrodzenia w powiecie, w którym pracownik jest zatrudniony. Ma to zachęcić firmy do inwestowania w regionach o wysokim bezrobociu i niskich dochodach. Jednak główny przekaz kampanii Koalicji był formułowany wokół współpracy partii opozycyjnych, zjednoczonych przeciwko PiS. Dobry wynik wyborczy w wyborach samorządowych miał potwierdzić słuszność współpracy.

Program niekoniecznie odnoszący się do działalności samorządów terytorialnych w Polsce przedstawiło ugrupowanie Kukiz'15. Postulowano powrót do niższych stawek VAT, 9-procentowy PIT dla małych firm czy przeniesienie ważnych urzędów poza Warszawę, by ograniczyć „oderwanie stołecznych elit od problemów mieszkańców innych regionów Polski”⁴⁹.

Wyniki wyborcze w wyborach 2018 roku pozwoliły na ogłoszenie zwycięstwa przez wszystkie startujące partie i ugrupowania. Partia Prawo i Sprawiedliwość zwiększyła liczbę mandatów w sejmikach województw (254 mandaty, poparcie 34,29%) i zwyciężyła w 9 województwach, Koalicja Obywatelska, która uzyskała 27,1% głosów w wyborach do sejmików wojewódzkich, zwyciężyła w dużych miastach (m.in. w Warszawie i Łodzi), Polskie Stronnictwo Ludowe osiągnęło dwucyfrowy wynik (12,13%, co dało 71 mandatów w sejmikach wojewódzkich), mimo działań PiS, mających na celu przechwycenie elektoratu wiejskiego⁵⁰. Zgodnie z przekazem wszystkich ugrupowań, wybory samorządowe pokazały ich szanse na zwycięstwo w zbliżających się wyborach do Parlamentu Europejskiego oraz sejmu i senatu. W jednym z telewizyjnych wywiadów Schetyna powiedział: „Budowaliśmy Koalicję Obywatelską, zbudowaliśmy relacje z Nowoczesną, z Inicjatywą Polską, z Katarzyną Lubnauer, z Barbarą Nowacką. Budowaliśmy sensowną propozycję na te wybory. To był pierwszy etap, bardzo ważny”⁵¹. Kosiniak-Kamysz, przewodniczący Polskiego Stronnictwa Ludowego, podsumowując kampanię samorządową, stwierdził: „Po atakach, które zostały przeprowadzone na PSL, to że ustaliliśmy w tych wyborach z wynikiem dwucyfrowym, dla wielu jest zaskoczeniem [...]”⁵².

⁴⁹ <http://pressmania.pl/strategia-kukiz15-przelamanie-podzialu-warszawa-reszta-polski/> (dostęp: 4.11.2018).

⁵⁰ *Dane Państwowej Komisji Wyborczej* — https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/geografia#general_committee_stat (dostęp: 1.10.2018).

⁵¹ *Grzegorz Schetyna o wyniku wyborów samorządowych* — <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/grzegorz-schetyna-o-wyniku-wyborow-samorzadowych,878132.html> (dostęp: 22.10.2018).

⁵² *Bez PSL-u nie będzie zatrzymania PiS-u* — <https://www.tvn24.pl/rozmowa-piaseckiego-dogrywka,170,m/wladyslaw-kosiniak-kamysz-o-wynikach-wyborow-samorzadowych,879925.html> (dostęp: 22.10.2018).

Zakończenie

Reasumując, należy podkreślić, że niemal trzydzieści lat funkcjonowania samorządu w III Rzeczypospolitej jest oceniane przez Polaków dobrze i przyczyniło się do rozwoju samorządności w Polsce⁵³. Liczne reformy i zmiany w systemie wyborczym nie zniechęciły społeczeństwa do uczestnictwa w wyborach samorządowych. Jak wykazano, mają one swoją specyfikę. W wyborach samorządowych w Polsce obowiązują trzy różne systemy wyborcze w elekcjach na różne szczeble samorządu terytorialnego. Zauważalny jest wpływ partii politycznych i polityki ogólnokrajowej na kampanie wyborcze. Liderzy partii politycznych muszą brać pod uwagę specyfikę regionów, co wymusza — aczkolwiek z różnym skutkiem — dostosowywanie programów partyjnych do regionalnych realiów.

W wyborach samorządowych dopuszczono start komitetów wyborczych wyborców, co z jednej strony pozwala na aktywność kandydatów poza partiami politycznymi i daje możliwość uczestnictwa w życiu publicznym, pracy na rzecz społeczności lokalnej, z drugiej jednak strony nie pozwala na określenie proweniencji politycznej tych komitetów. Wybory samorządowe, odbywające się przed elekcjami do parlamentu, traktowane są jak miarodajny sondaż opinii publicznej, a jednocześnie stanowią możliwość przeszkolenia młodych kadr partii politycznych.

Mając wszystko to na uwadze, warto przypomnieć, co leży u podstaw samorządności, a na co zwraca uwagę Regulski, pisząc, że koncepcja samorządu „opiera się na założeniu, że mieszkańcy pewnego obszaru stanowią wspólnotę świadomą swych potrzeb i celów, zdolną do samodzielnego zarządzania własnymi sprawami o charakterze lokalnym”⁵⁴.

Bibliografia

Bez PSL-u nie będzie zatrzymania PiS-u — <https://www.tvn24.pl/rozmowa-piasec-kiego-dogrywka,170,m/wladyslaw-kosiniak-kamysz-o-wynikach-wyborow-samorządowych,879925.html> (dostęp: 22.10.2018).

CHMAJ M.: *Geneza samorządu terytorialnego. W: Ustrój samorządu terytorialnego w Polsce*. Red. M. CHMAJ. Warszawa 2005.

⁵³ O roli i znaczeniu samorządu terytorialnego w Polsce oraz o pozytywnych i negatywnych aspektach jego funkcjonowania więcej w: R. MIERNIK: *Władza na poziomie samorządowym — idee...*, s. 82—137.

⁵⁴ J. REGULSKI: *Samorządna Polska...*, s. 59.

- Dane Państwowej Komisji wyborczej — Wybory samorządowe 2014 roku* — https://samorząd2014.pkw.gov.pl/357_rady_woj (dostęp: 20.10.2018).
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej* — https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/geografia#general_committee_stat. (dostęp: 15.12.2018).
- Dane Państwowej Komisji Wyborczej* — www.wybory2002.pkw.gov.pl. (dostęp: 1.10.2018).
- DOLNICKI B.: *Samorząd terytorialny*. Zakamycze 2006.
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu dnia 15 października 1985 r.* Dz.U. 1994, nr 124, poz. 607.
- FERENS A., WISZNIOWSKI R.: *Władza lokalna w systemie politycznym Rzeczypospolitej Polskiej*. W: *Polityka w Polsce w latach 90. Wybrane problemy*. Red. A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT. Wrocław 1999.
- GENDŹWIŁŁ A. ET AL.: *Nieważne głosy, ważny problem. Wyniki badania kart do głosowania z wyborów do sejmików województw 2014* — http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Masz%20Glos/Niewazne%20glosy%20wazny%20problem_Internet2.pdf. (dostęp: 3.11.2018).
- GÓRSKI A.: *Legalna definicja samorządu terytorialnego. Istota samorządu terytorialnego w Konstytucji RP na tle europejskiego prawa konstytucyjnego*. „Zarządzanie i Edukacja” 2002, nr 5.
- Grzegorz Schetyna o wyniku wyborów samorządowych — <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/grzegorz-schetyna-o-wyniku-wyborow-samorzadowych,878132.html> (dostęp: 22.10.2018).
- JOW czy STV. Jaki system wyborczy jest lepszy* — <https://www.rp.pl/Rzecz-o-prawie/305209872-JOW-czy-STV-Jaki-system-wyborczy-lepszy.html> (dostęp: 27.10.2018).
- Kaczyński o zmianie ordynacji: w Polsce jest mnóstwo „księstewek” — muszą być zlikwidowane* — <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C780107%2Ckaczynski-o-zmianie-ordynacji-w-polsce-jest-mnoscwo-ksiestewek---musza-byc-zlikwidowane.htm> (dostęp: 3.11.2018).
- Kaczyński zadowolony z sondażowych wyników. Co powiedział prezes PiS?* — <https://www.wprost.pl/wybory-samorzadowe-2018/10162656/kaczynski-zadowolony-z-sondazowych-wynikow-co-powiedzial-prezes-pis.html> (dostęp: 3.11.2018).
- Kalendarz wyborczy. 9143 zawiadomienia o utworzeniu komitetu wyborczego* — <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spoleczenstwo/kalendarz-wyborczy-9143-zawiadomienia-o-utworzeniu-komitetu-wyborczego,112640.html> (dostęp: 3.11.2018).
- KAMIŃSKI R.: *Samorząd terytorialny w III Rzeczypospolitej Polskiej. Odbudowa i jej efekty*. Łódź 2014.
- Konwencja wyborcza PiS-u. Obietnice Mateusza Morawieckiego przed wyborami samorządowymi* — <https://dziennikzachodni.pl/konwencja-wyborcza-pisu-obietnice-mateusza-morawieckiego-przed-wyborami-samorzadowymi/ar/13459966> (dostęp: 3.11.2018).
- KUĆ-CZAJKOWSKA K.A.: *Miejsce wielkich miast w reformach samorządowych w Polsce po 1990 roku*. W: *XX lat samorządu terytorialnego w Polsce. Doświadczenia — problemy-perspektywy*. Red. J. KOWALIK, A. BEDNARZ. Toruń 2011.

- KURSA M.: *Małgorzata Wassermann prezydentką Krakowa? Opinie polityków: mocna kandydatka, ale nie zna samorządu* — <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,23327206,małgorzata-wassermann-prezydentka-krakowa-opinie-politykow.html> (dostęp: 3.11.2018).
- MIERNIK R.: *Władza na poziomie samorządowym — idee, partycypacja, kampanie wyborcze*. W: A. KASIŃSKA-METRYKA, R. MIERNIK, B. ZAPAŁA: *Władza w świecie przywództwa. Przywództwo w świecie władzy*. Kielce 2016.
- O nieufności i zaufaniu*. Komunikat z badań CBOS nr 35/2018. Warszawa 2018 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 15.12.2018).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 15 listopada 2006 r. o zbiorczych wynikach wyborów do rad na obszarze kraju, przeprowadzonych w dniu 12 listopada 2006* — <https://wybory2006.pkw.gov.pl/kbw/cache/doc/d/obwPKW/wyniki.pdf> (dostęp: 12.10.2018).
- Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej* — <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1998.131.0000861,obwieszczeniepanstwowej-komisji-wyborczej.html> (dostęp: 26.10.2018).
- Oceny działalności instytucji publicznych*. Komunikat z badań CBOS nr BS 94/99. Warszawa 1999 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 26.10.2018).
- Oceny instytucji publicznych*. Komunikat z badań CBOS nr 43/2016. Warszawa 2016 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 26.10.2018).
- PAWŁOWSKI W.: *Frekwencja wyborcza — polska choroba?* — [http://www.wspolnota.org.pl/index.php?id=9&tx_news_pil\[controller\]=News&tx_news_pil\[action\]=detail&tx_news_pil\[news\]=21603&cHash=defa6714e9bd6ff259b4aaa01833blee](http://www.wspolnota.org.pl/index.php?id=9&tx_news_pil[controller]=News&tx_news_pil[action]=detail&tx_news_pil[news]=21603&cHash=defa6714e9bd6ff259b4aaa01833blee) (dostęp: 15.10.2018).
- PIASECKI A.K.: *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*. Warszawa 2009.
- Czerwcowe wybory do władz lokalnych w świetle naszej ankiety*. „Wspólnota” 1994, nr 46.
- PO: *Wybory samorządowe to pierwsza okazja rozliczenia PiS za „oślą ławkę” w UE* — <http://wiadomosci.dziennik.pl/wybory-samorzadowe/artykuly/579344,wybory-rozliczenie-pis-trzaskowski-schetyna-buzek-lewandowski.html> (dostęp: 3.11.2018).
- Polacy bardziej ufają samorządowcom niż posłom i senatorom* (sondaż) — http://ciekaweliczby.pl/wybory_samorzadowe/ (dostęp: 15.10.2018).
- Politolog: Mamy do czynienia z otwartym włączeniem się premiera w kampanię samorządową* — <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1223304,morawiecki-wlaczony-w-samorzadowa-kampanie.html> (dostęp: 3.11.2018).
- REGULSKI J.: *Samorząd III Rzeczypospolitej — koncepcje i realizacja*. Warszawa 2002.
- REGULSKI J.: *Samorządna Polska*. Warszawa 2005.
- REIF K., SCHMITT H.: *Nine Second-order National Elections: a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*. “European Journal of Political Research” 1980, Vol. 8, No 1.
- SANDECKI M.: *„Złota gwiazda PiS”, czyli zawrotna kariera polityczna Kacpra Płażyńskiego* — <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,24119690,zlota-gwiazda-pis-czyli-zawrotna-kariera-polityczna-kacpra.html> (dostęp: 3.11.2018).
- SARNECKI P.: *Ordynacja wyborcza w wyborach samorządowych*. W: *Wybory samorządowe w kontekście mediów i polityki*. Red. M. MAGOSKA. Kraków 2008.

- Schetyna pisze o „fatalnej” polityce PiS i wieszczy Polexit. Pawłowicz niezrażona: „buńczuczne okrzyki”* — <https://www.wp.pl/?s=wiadomosci.wp.pl%2Fsgwpsgfirst-6284393059018369a> (dostęp: 1.11.2018).
- SIEKLUCKI D.: *Praktyczne konsekwencje zmian samorządowego systemu wyborczego w kodeksie wyborczym — uwagi i refleksje na tle wyborów 2014 roku*. „Polityka i Społeczeństwo” 2015, nr 3(13).
- TOCQUEVILLE A.: *O demokracji w Ameryce*. [Przeł. M. KRÓL]. Warszawa 1976.
- Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta. Dz.U. 2002, Nr 113, poz. 984 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 20.06.2002 r., o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, Dz.U. 2002, Nr 113, poz. 984.
- Ustawa z dnia 26.07.2002 o zmianie ustawy — Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz.U. 2002, Nr 127, poz. 1089.
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. „Kodeks wyborczy”. Dz.U. 2011, Nr 21, poz. 112 oraz Dz.U. z 2018, poz. 754, 1000, 1349.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej Dz.U. Nr, 16, poz. 94.
- WIĘCEK P.: *Okolo 398 komitetów wyborczych weźmie udział w wyborach samorządowych w województwie świętokrzyskim* — <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/okolo-398-komitetow-wyborczych-wezmie-udzial-w-wyborach-samorzadowych-w-wojewodztwie-swietokrzyskim/ar/13445109> (dostęp: 3.11.2018).
- WOJNICKI J.: *Samorzady lokalne w Polsce i w Europie*. Pułtusk 2008.
- WOJTCZUK M.: *Szef PKW: Jaki i Trzaskowski przekroczyli granicę między działalnością postą a kampanią* — <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,23366862,szef-pkw-jaki-i-trzaskowski-przekroczyli-granice-miedzy-dzialalnoscia.html> (dostęp: 1.11.2018).
- WÓCİK S.: *Samorząd i państwo. Przyszłość i odpowiedzialność*. Lublin 2013.
- WÓCİK S.: *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*. Lublin 1999.
- Wybory samorządowe — znaczenie, gotowość uczestnictwa oraz zainteresowanie decyzjami władz różnych szczebli*. Komunikat z Badań CBOS, Nr 23/2018. Warszawa 2018 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 3.11.2018).
- Wybory samorządowe 1990 roku* — <https://www.infor.pl/prawo/wybory/samorzadowe/686962,Wybory-samorzadowe-1990-r.html> (dostęp: 15.10.2018)
- Wybory samorządowe 2010 — geografia wyborcza* — <https://wybory2010.pkw.gov.pl> (dostęp: 14.10.2018).
- Wybory samorządowe 2010* — <https://www.tvn24.pl/raporty/wybory-samorzadowe-2010-i-tura,316> (dostęp: 15.10.2018).
- Wybory samorządowe: zainteresowanie nimi, deklaracje udziału oraz preferencje po ogłoszeniu terminu głosowania*. Komunikat z badań CBOS nr 115/2018. Warszawa 2018 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 18.12.2018).
- Zainteresowanie wyborami samorządowymi i gotowość udziału w nich*. Komunikat z badań CBOS nr 59/2018. Warszawa 2018 — <https://www.cbos.pl> (dostęp: 18.12.2018).

- ZARYCKI T.: *Wybory samorządowe w 1998 roku. W: Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo.* Red. G. GORZELAK. Warszawa 1999.
- ŻABKA B.: *Znaczenie polskich partii w lokalnych systemach politycznych. W: XX lat samorządu terytorialnego w Polsce. Doświadczenia — problemy-perspektywy.* Red. J. KOWALIK, A. BEDNARZ. Toruń 2011.

Rafał Miernik, dr w zakresie nauk o polityce, członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, sekretarz Polskiego Towarzystwa Marketingu Politycznego. W pracy naukowej zajmuje się marketingiem politycznym i *public relations*.